

**ANALÝZA POSKYTOVÁNÍ VLÁDNÍCH STIPENDIÍ KE
STUDIU NA VEŘEJNÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH
OBČANŮM Z ROZVOJOVÝCH A JINÝCH POTŘEBNÝCH
ZEMÍ**

Výstup z řešení výzkumného úkolu MZV RB 1/7/03

Petr Jelínek

Květa Dessieová

Martin Náprstek

Praha

leden 2004

Základní charakteristika českého systému poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí

Poskytování stipendií ke studiu na vysokých školách občanům z rozvojových a jiných potřebných zemí představuje dlouhodobě významnou součást vztahů mezi rozvojovými zeměmi a Českou republikou, respektive Československem. Studenti z rozvojových zemí studovali na československých vysokých školách od 50. let, přičemž značný počet z nich pocházel z tzv. mimoevropských socialistických zemí (počátkem 60. let severní Vietnam, Mongolsko, Severní Korea, Kuba, později též Laos a Kambodža) a tzv. zemí přednostního zájmu (počátkem 60. let zejména Alžírsko, Guinea, Mali, později Afghánistán, Angola, Mosambik, Etiopie, Jižní Jemen a Nikaragua). V polovině 80. let Československo nabízelo 850 stipendijních míst ročně.¹ Celkem do roku 1992 absolvovalo vysokoškolské studium v Československu téměř 20 000 cizinců.

Politická, sociální a ekonomická transformace po roce 1989 se nevyhnula ani systému poskytování stipendií. Rozhodný vliv měla především transformace vysokých škol, které se staly autonomními subjekty, což nastolilo otázku, jakým způsobem se budou stipendisté do jednotlivých studijních programů hlásit. Vzhledem k autonomii vysokých škol nebylo nadále množné, aby univerzity automaticky akceptovaly nominaci uchazeče do určitého studijního oboru ministerstvem školství jeho země původu. Začal být uplatňován nový systém výběru a přijímání kandidátů jehož základní charakteristikou je, že mezi dvěma fázemi přijímacího řízení vždy uplyne rok, během něhož studenti procházejí jazykovou přípravou.

Nejprve české MZV ve spolupráci s ministerstvem školství vypracuje rozpis vládních stipendijních míst pro následující akademický rok (stanoví kvóty pro jednotlivé země). Prostřednictvím zastupitelských úřadů poté o nabídce stipendií informuje ministerstvo zahraničních věcí příslušné rozvojové země, které následně informuje místní ministerstvo školství. To poté zajistí výběr kandidátů, přičemž standardy výběru se v různých zemích liší. V některých případech české zastupitelské úřady hrají aktivnější roli, provádějí předvýběr z kandidátů navržených místním ministerstvem školství, nabízejí stipendia alternativními kanály nebo dokonce organizují výběr uchazečů zcela samy (to se však děje spíše výjimečně). Uchazeči předkládají ve dvou vyhotoveních formulář žádosti (v angličtině nebo češtině), jehož součástí je specifikace studijního záměru a životopis, prohlášení o seznámení se s

„Dispozicemi k udělení stipendií vlády ČR“ a další dokumentaci, dokládající předchozí studium a jeho průběh.

Zastupitelský úřad přihlášky spolu s příloženými přeloženými a superlegalizovanými ověřenými kopiemi dokumentů zasílá českému MZV, které ji postoupí k dalšímu řízení Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy. MŠMT ve spolupráci s Ústavem jazykové a odborné přípravy rozhodne o přidělení stipendia. Poté, co kandidát obdrží Rozhodnutí o přidělení stipendia, musí požádat prostřednictvím příslušného zastupitelského úřadu o udělení dlouhodobého víza. Po udělení víza si stipendista zařizuje cestu do ČR, přičemž si letenku hradí sám (nebo organizace, která jej vyslala). Po příjezdu na území ČR stipendista nastupuje do ročního kursu českého jazyka, který probíhá na Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy.

Druhá fáze, rozhodující pro oborové zaměření studia, spočívá v podání přihlášky ke studiu na konkrétní české veřejné vysoké škole. Stipendisté se přitom hlásí ke studiu za stejných podmínek, jako občané ČR. Stejně jako čeští občané se mohou hlásit na několik vysokých škol. Skutečnost, že stipendistům bylo přiděleno stipendium ke studiu na Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy a že absolvovali jazykovou přípravu, jim nezaručuje přijetí na vysokou školu.

V rámci oficiální nabídky vládních stipendijních míst je od roku 1995 každoročně nabízeno 10 stipendií prostřednictvím UNESCO (5 ke studiu na bakalářském a magisterském stupni, 5 ke studiu doktorandskému). UNESCO zpravidla nominuje dvojnásobný počet uchazečů, z nichž poté vybere české MZV a MŠMT. Oproti ostatním mají stipendisté vybraní přes UNESCO tu výhodu, že si nemusí hradit cestovní náklady do ČR, protože je hradí UNESCO. Vedle změny systému výběru a přijímání uchazečů znamenala transformace po roce 1989 výrazné snížení počtu nabízených stipendijních míst. Namísto 850 míst nabízených v 80. letech nabízela ČSFR 300 stipendií v roce 1992.² Po rozdělení Československa nabízela ČR na léta 1994 až 1996 pouze 150 stipendijních míst ročně.³ Toto snižování počtu nabízených stipendijních míst reflektovalo do značné míry jistou averzi značné části veřejnosti a nové politické elity vůči rozvojové pomoci jako takové, vycházející z nedůvěry vůči zahraničně-

¹ Usnesení vlády Československé socialistické republiky ze dne 30. srpna 1984 č. 240 o zvýšení počtu stipendijních míst ke studiu na vysokých školách v ČSSR pro občany z rozvojových zemí

² Usnesení vlády České a Slovenské Federativní Republiky ze 30. dubna 1992 o zřízení 300 federálních stipendijních míst ke studiu na vysokých školách v ČSFR v rámci zahraniční pomoci ČSFR na léta 1992 až 1993

³ Vládní usnesení z 5. ledna 1994 o souhlasu se zřízením vládních stipendijních míst ke studiu na českých vysokých školách pro studenty z rozvojových zemí na léta 1994 až 1996

politickým aktivitám komunistického režimu. Vstupem do OECD v roce 1995 se ale ČR formálně zařadila mezi bohatší země světa, a tím se i přihlásila k solidaritě se zeměmi chudšími. Obnovování programu rozvojové pomoci po roce 1995 bylo doprovázeno i nárůstem počtu nabízených stipendijních míst. V roce 1996 vláda rozhodla o tom, že v letech 1997 až 2002 bude ČR nabízet 200 stipendijních míst pro občany z rozvojových zemí.⁴ Tento počet byl na základě usnesení vlády na léta 2003- 2007 zvýšen na 250 stipendijních míst, přičemž 180 je nabízeno na bakalářské a magisterské studijní programy a 70 je určeno na studium doktorandských programů.⁵ Pokud se nejedná o postgraduální studium, tak stipendisté v naprosté většině studují jak bakalářský, tak magisterský stupeň. Samotný magisterský stupeň (tzv. navazující magisterské studium) studují stipendisté jen výjimečně, zpravidla v případech, kdy se přihlásili na doktorandské studium a nezvládali nároky na postgraduální studium kladené.

Vládou stanovené kvóty ovšem nebývají plně využity, většinou bývá využito přibližně 70% nabídky. Skutečnost, že se nedaří naplňovat stanovené kvóty, do značné míry souvisí s mechanismem výběru stipendistů. Ne všechna ministerstva rozvojových zemí reagují dostatečně rychle (zastupitelský úřad je zpravidla informován o přidělení kvóty stipendijních míst v říjnu a přihlášky s dokumenty musí být na české MZV a MŠMT odeslány do 15. ledna). V některých případech, zvláště v zemích, kde není český zastupitelský úřad, nereagují místní orgány na nabídku vůbec. Studium v ČR také zvláště z jazykových důvodů nebývá tak atraktivní alternativou jako studium v řadě jiných zemí, nabízejících studium v anglickém nebo francouzském jazyce.

Co se teritoriální distribuce českých vládních stipendií týče, charakterizuje ji extrémní roztržitost. Například v roce 2002 studovali v ČR jako stipendisté občané z 92 států. Na akademický rok 2003/4 byla stipendia nabídnuta občanům ze 72 zemí, přičemž zpravidla je nabízeno jedno až pět stipendijních míst na jednu zemi. Na akademický rok 2003/4 bylo více nabídnuto jen Srbsku a Černé Hoře (12), Bělorusku (11), Palestině (10), Mongolsku (8), Vietnamu (8), Jemenu (7), Egyptu (6), Etiopii (6) a Rusku (6), přičemž skutečně zahájilo studium v akademickém roce 2003/ 4 více než pět stipendistů pouze z Běloruska (10), Mongolska (9), Srbska a Černé Hory (9), Etiopie (7) a Palestiny (7).

⁴ Vládní usnesení ze dne 19. června 1996 č. 343 „O souhlasu se zřízením vládních stipendijních míst ke studiu na vysokých školách v České republice pro občany z rozvojových a dalších potřebných zemí na léta 1997 až 2002“

⁵ Usnesení vlády ze dne 25. července 2001 č. 773 o zřízení vládních stipendijních míst ke studiu na veřejných vysokých školách v ČR pro občany z rozvojových a dalších potřebných zemí na léta 2003 až 2007

Co se nákladů na studium vládních stipendistů týče, zahrnují jednak samotné stipendium (ve výši 60 000,- Kč na osobu a rok v případě bakalářského a magisterského studia a 66 000,- Kč na osobu a rok v případě studia doktorandského), dále pak výukový normativ hrazený příslušné vysoké škole (v roce 2003 ve výši 30 079,- Kč na osobu a rok v případě kursu jazykové a odborné přípravy a cca 48 000,- Kč na osobu a rok v průměru v případě studia vlastního oboru), příspěvek na ubytování (v roce 2003 ve výši 23 190,- Kč na osobu a rok). Celkové náklady spojené se studiem vládních stipendistů přibližuje tabulka 1:

Tabulka 1: Náklady spojené se studiem vládních stipendistů

rok	počet vládních stipendistů	náklady na studium (rozpočtovaná částka, v tis. Kč)	náklady na studium (vyplacená částka, v tis. Kč)
2001	776	86 000	75 465
2002	736	81 500	78 908
2003	793	103 500	78 905

Vedle nákladů na studium je z prostředků státního rozpočtu jako separátní projekt rozvojové spolupráce v gesci ministerstva zdravotnictví hrazena zdravotní péče o stipendisty, a to ve stejném rozsahu jako zdravotní péče o občany ČR. Zdravotní péči hradí přímo ministerstvo zdravotnictví, kterému na základě dohody zasílají poskytovatelé zdravotní péče vyúčtování poskytnuté péče (tj. do systému nejsou zapojeny zdravotní pojišťovny).

V letech 2001- 2003 byly na zdravotní péči o stipendisty vyplaceny prostředky ve výši uvedené v tabulce 2.

Tabulka 2: Náklady na zdravotní péči o stipendisty

rok	rozpočtovaná částka (v tis. Kč)	vyplacená částka (v tis. Kč)
2001	3 000	2 017
2002	1 900	2 094
2003	2 000	2 968

Celkově představuje poskytování stipendií přibližně čtvrtinu nákladů na projekty bilaterální rozvojové spolupráce (tj. bez započtení příspěvků do mezinárodních finančních institucí, péče o uprchlíky, kosovských dluhopisů atd.).

Analýza stávajícího systému poskytování stipendií podle jeho hlavních přínosů

Rozvojový přínos

Příspěvek k ekonomickému a sociálnímu rozvoji zemí Třetího světa je primárním účelem poskytování stipendií ke studiu na českých vysokých školách. Zde je zapotřebí zdůraznit, že účelem stipendií není pouze rozvoj osobnosti a kvalifikace stipendistů, ale uplatnění získané kvalifikace pro rozvoj své společnosti. Poskytnutí stipendia slouží svému hlavnímu účelu, pokud:

1. je stipendium nabídnuto zemi, kde je vzhledem k sociálním a ekonomickým charakteristikám a k počtu kvalifikovaného personálu potenciál marginálního přínosu stipendia nejvyšší
2. stipendista studuje obor, který je relevantní vzhledem k sociálnímu a ekonomickému rozvoji jeho země původu
3. stipendista obor úspěšně dostuduje
4. se stipendista po ukončení studií vrátí do své země původu
5. stipendista uplatňuje získanou kvalifikaci prací relevantní pro sociální a ekonomický rozvoj jeho země původu

Analýza rozvojového přínosu stávajícího systému poskytování stipendií ke studiu na českých vysokých školách se tedy musí zaměřit na stupeň ekonomického a sociálního rozvoje zemí, kam jsou stipendia alokována, na relevanci studovaných oborů, úspěšnost studia stipendistů, jejich návratnost do svých zemí původu a jejich uplatnění.

**Alokace stipendií vzhledem ke stupni sociálního a ekonomického rozvoje zemí
původu stipendistů**

Co se teritoriální alokace českých vládních stipendií týče, lze konstatovat, že v současné době není primárně určována potřebností poskytování rozvojové pomoci, jak dokládá tabulka 3. Do nejpotřebnějších zemí, řazených Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) do kategorie nejméně rozvinutých zemí, byla v akademickém roce 2003/ 4 alokována pouhá pětina stipendií, přičemž méně než šestina nabízených stipendijních míst byla skutečně občany z nejméně rozvinutých zemí obsazena. Pětina stipendijních míst byla naopak alokována do relativně bohatších zemí (mj. do Jižní Koreje a na Tchaj-wan), kde je naléhavost poskytování rozvojové pomoci Českou republikou silně diskutabilní, přičemž občané z těchto zemí obsadili téměř čtvrtinu nabízených míst.

**Tabulka 3: Alokace stipendií na akademický rok 2003/ 4 do zemí podle kategorizace
OECD k 1. 1. 2003**

	rozvojové země (ODA)				tranzitivní země (OA)	
	nejméně rozvinuté země	ostatní země s nízkými příjmy	země s nižším středním příjmem	země s vyšším středním příjmem	země střední a východní Evropy a státy bývalého SSSR ⁶	rozvinutější rozvojové země ⁷
přidělená kvóta	48	55	89	17	27	4
%	20	23	37	7	11	2
využitá kvóta	26	38	57	12	24	4
%	16	24	35	7	15	2

⁶ tato kategorie nezahrnuje všechny země východní Evropy a bývalého SSSR. Arménie, Azerbajdžán, Gruzie, Kyrgyzstán, Moldávie, Tádžikistán a Uzbekistán spadají do kategorie „jiné země s nízkými příjmy,“ Albánie, Bosna, Kazachstán, Makedonie, Srbsko a Černá Hora a Turkmenistán se řadí do kategorie „země s nižšími středními příjmy.“ (Chorvatsko řadí OECD do kategorie „země s vyššími středními příjmy“ a Slovinsko do kategorie „rozvinutější rozvojové země a území.“)

⁷ ze zemí této kategorie jsou stipendia poskytována Korejské republice a Tchaj-wanu.

Relevance studovaných oborů vzhledem k sociálnímu a ekonomickému rozvoji zemí původu stipendistů

Změna systému poskytování stipendií po roce 1989 se nesla v duchu celkové společenské a akademické transformace, tj. hlavní její charakteristikou byla liberalizace přístupu k vysokoškolskému vzdělání. Ze strany poskytovatele stipendií (tj. ČSFR, respektive ČR) přestalo být vynucováno určité oborové zaměření studia stipendistů. Argumentace se v tomto případě opírala o tvrzení, že ČR nemůže vědět, které obory jsou přínosné pro rozvoj té které země. Ovšem odpovědné orgány zemí, jejichž občané stipendium ke studiu v ČR obdrželi, se v mnoha případech k výběru oborů studia nevyjadřovaly a ponechávaly jej výhradně na stipendistovi, přičemž změny oboru studia po odevzdání přihlášky již orgány vysílající země zajímaly jen ve výjimečných případech. Prioritou při rozhodování samotných stipendistů o volbě oboru přitom zpravidla není maximalizace rozvojového přínosu pro jejich zemi původu, ale spíše maximalizace přínosu pro ně samé. Mnozí stipendisté tak v posledních letech studovali takové obory, jako je filosofie, právo, hudební věda, psychologie, hudba nebo obecná lingvistika.

Negativní vliv na výběr relevantního oboru pro sociální a ekonomický rozvoj země původu má přitom skutečnost, že se studenti po pouhém roce jazykové přípravy hlásí do přijímacích řízení na vysoké školy za stejných podmínek jako uchazeči, pro něž je český jazyk mateřštinou. Neúspěch stipendistů v přijímacím řízení znamená, že se musí vrátit do svých zemí původu, aniž by vysokoškolské studium zahájili, a to přesto, že strávili rok svého života studiem jazyka, který s nejvyšší pravděpodobností nevyužijí, a že ze svých prostředků uhradili letenku. Tato skutečnost v kombinaci s benevolencí v otázce volby oborů vede k tomu, že se studenti hlásí na celou řadu oborů, aby maximalizovali pravděpodobnost úspěchu, a že volí obory, kde je pravděpodobnost úspěchu nejvyšší, což ale mohou být obory, které jsou vzhledem k rozvoji zemí původu nejméně relevantní (např. stipendista z Kolumbie studoval iberoamerikanistiku, studentka z Azerbajdžánu rusistiku nebo student z Běloruska ruský jazyk a literaturu). Ze stejného důvodu se studenti hlásí na technické obory, které jsou sice pro rozvoj země původu nerelevantní, ale kde je pravděpodobnost přijetí vysoká (např. studenti z Ekvádoru a ze Senegalu studovali jaderné inženýrství).

Ke změně oborů dochází i v průběhu studia, zvláště se jedná o opouštění technických oborů (včetně tropického a subtropického zemědělství), kam byli stipendisté relativně snadno přijati, ale které přestanou odpovídat stipendistovým představám o vlastní profesionální dráze nebo kde studijní nároky převyšují studijní nasazení nebo potenciál stipendistů.

Úspěšnost studia stipendistů

Úspěšnost studia stipendistů není zcela optimální. Například v roce 2002 řádně ukončilo studium 45 stipendistů (30%), 51 stipendistů (34%) studia zanechalo, zpravidla z důvodu neplnění studijních povinností, a 55 studentům (36%) bylo ukončeno vyplácení stipendia kvůli překročení standardní doby studia. (Tito studenti většinou dokončují studia bez stipendia, tj. na vlastní náklady).

Příčin relativně nízké míry řádného ukončování studia lze identifikovat několik. Jedním z důvodů je skutečnost, že studium probíhá v českém jazyce, který se stipendisté učí po dobu jednoho roku. Zvláště v prvních letech studia tento problém negativně ovlivňuje efektivitu vzdělávacího procesu, a tím i dosahované studijní výsledky. Stejně tak jazykový problém přispívá i k prodlužování doby studia.

Dalším faktorem je pak studijní potenciál vybraných stipendistů, který do značné míry souvisí s procesem výběru uchazečů. Selektce kandidátů je zpravidla ponechána na ministerstvu školství příslušné země, které zastupitelský úřad prostřednictvím ministerstva zahraničí o nabídce stipendií informuje (existují ovšem i země, kde se zastupitelské úřady ČR snaží hrát aktivnější roli). Kvalita vybraných uchazečů tak v rozhodující míře závisí na mechanismech selektce uplatňovaných ministerstvy školství vysílající země vzhledem k tomu, že role českých státních orgánů je při výběru kandidátů sekundární (mj. i kvůli snaze naplnit kvóty stanovené pro jednotlivé země) a role českých univerzit (kromě Ústavu jazykové a odborné přípravy) pak při výběru kandidátů v první fázi zcela nulová. Ve standardech výběru jednotlivých ministerstev školství přitom existují značné rozdíly, některá organizují zcela transparentní a kompetitivní výběrová řízení, v jiných zemích je ale při výběru kandidátů na stipendia uplatňován nepotismus s tristními dopady na kvalitu studentů.

Dalším faktorem ovlivňujícím studijní potenciál stipendistů je jejich věk a osobnostní vyzrálost. Skutečnost, že jsou stipendia poskytována již pro studium na bakalářském stupni, vede k tomu, že mnozí (ale nikoli všichni) stipendisté přicházejí do ČR v relativně mladém věku a bez jakýchkoli zkušeností s vysokoškolským studiem. Mnozí stipendisté přitom pocházejí ze zemí, kde je sociální kontrola ze strany starších osob poměrně silná. Vymanění se z této sociální kontroly odjezdem do ČR pak často vede k nízké studijní morálce, protože u mladých osob toto náhlé získání „svobody“ není kompenzováno adekvátním posílením osobní odpovědnosti. Výběr kandidátů bez akademických zkušeností v sobě inherentně obsahuje riziko, že značná část z nich pro studium na vysoké škole nebude mít předpoklady.

Návratnost absolventů do svých zemí původu

Vzhledem k ustanovením zákona o pobytu cizinců stipendisté po ukončení studia území ČR opouštějí, výjimku přitom představují případy uzavření sňatku s občanem/ občankou ČR. O tom, zda se ale po opuštění území ČR vracejí do svých zemí původu a jestli tam zůstávají, není vedena žádná statistika, a vycházet tak lze pouze z nahodilých informací o uplatňování bývalých stipendistů v západní Evropě nebo v USA a o odhady, podle kterých nepřevyšuje návratnost stipendistů do jejich zemí původu 50- 80%.

Faktorů, které negativně ovlivňují návratnost stipendistů, lze identifikovat několik. Především se jedná o dobu studia. Stipendisté pobývají v ČR po dobu minimálně šesti let, a to v mnoha případech bez možnosti navštívit svoji zemi v průběhu studia (museli by si sami hradit letenku). Tato dlouhá doba studia vede k výraznému oslabení kontaktů na zemi původu, k jistému vykořenění a s ním spojenému přehodnocování životních priorit, včetně vztahu k domovu. Tento faktor posiluje skutečnost, že se v mnoha případech jedná o mladé osoby, jejichž hodnotové systémy nejsou pevně dobudovány a jejichž vazby na zemi původu jsou relativně slabší (zejména ještě zpravidla nezaložily rodiny).

Svoji roli také sehrává subjektivní pocit stipendistů, že ve své zemi původu nenajdou po návratu adekvátně finančně ohodnocené uplatnění. Tento pocit vychází z omezené komunikace se zemí původu, a tím ztíženou schopností sondovat možnosti uplatnění ve své zemi. Pominout ale nelze ani skutečnost, že stipendisté většinou na české vysoké školy nastupují buď ze školy střední, nebo z domácí univerzity, a chybí jim tak zkušenost s hledáním profesionálního uplatnění v zemi původu, stejně tak jako jasná představa, kam by svoji profesionální dráhu chtěli směřovat. Už vůbec stipendisté nemívají ve své zemi zajištěnou pozici, kam by se mohli vracet.

Uplatnění absolventů v zemích původu

O uplatnění bývalých stipendistů ve jejich zemích původu ČR nevede statistiky a informace jsou tak pouze nahodilé nebo se jedná o odhady. Co se nahodilých informací týče, vycházejí zpravidla z ochoty bývalých stipendistů organizovat se a kontaktovat zastupitelské úřady. Na základě těchto informací lze konstatovat, že v řadě zemí se bývalí studenti na českých vysokých školách úspěšně uplatňují. Například v Angole, Zambii, Jordánsku nebo Jemenu se značné počty bývalých studentů českých vysokých škol uplatňují na ministerstvech

zemědělství, přičemž v Jemenu se jedná i o samého ministra. Ve státní správě se uplatňují absolventi i v Sýrii, Ghaně nebo Indonésii. Ve Vietnamu a Mongolsku mají absolventi českých vysokých škol ve státní správě zvláště silné postavení, v Mongolsku též v parlamentu a v akademické sféře. Bývalí stipendisté se ale uplatňují i v soukromém sektoru, ať již jako lékaři v Libanonu, Kostarice, Jordánsku, nebo jako obchodníci a manažeři v Bulharsku nebo Libyi. Na druhou stranu ale disponují zastupitelské úřady i nahodilými informacemi o případech, kdy stipendisté získanou kvalifikaci nevyužívají. V naprosté většině vysílajících zemí jsou diplomy vydávané českými vysokými školami plně uznávané, jen v malém počtu zemí je teoreticky zapotřebí skládat rozdílové zkoušky.

Proexportní přínos

Vedle primárního účelu poskytování stipendií, tj. příspěvku k sociálnímu a ekonomickému rozvoji zemí původu stipendistů, plní poskytování stipendií i další funkce. Jednou z nich je příspěvek ke zvýšení vývozu zboží a služeb z ČR do zemí původu stipendistů. Podmínkou, aby stipendium tento efekt mělo, je úspěšné ukončení studia stipendistou, jeho návrat do země a profesionální uplatnění v pozici, kde lze rozhodovat o objednávkách zboží a služeb. Celkově je ale obtížné tento efekt stipendií měřit, a to jednak kvůli značné časové prodlevě mezi poskytnutím stipendia a uplatněním bývalého stipendisty ve vhodné pozici, stejně tak jako i kvůli celé řadě dalších faktorů, které mohou do rozhodování o objednávkách zboží a služeb intervenovat (mezi nimi především vztah mezi cenou a kvalitou). Na podporu teze o vazbě mezi poskytnutím stipendia a následným proexportním efektem tak lze uvádět pouze nahodilé příklady, mezi nimiž může být např. souvislost mezi poskytnutím stipendia ghanskému studentovi a následnou objednávkou vozů Škoda pro ghanskou důchodovou správu.

Problematika úspěšnosti studia, návratnosti stipendistů a jejich uplatňování v profesionálním životě ve své zemi, což jsou klíčové faktory ovlivňující proexportní přínos poskytování stipendií, byla diskutována výše. Pozornost však dosud nebyla věnována otázce následné práce s bývalými stipendisty, což je faktor, který ovlivňuje proexportní přínos poskytování stipendií, avšak již méně přínos rozvojový. Lze konstatovat, že udržování kontaktů s bývalými stipendisty není věnována potřebná pozornost. Na centrální úrovni byla po roce 1989 vyvíjena snaha udržovat kontakty na bývalé stipendisty prostřednictvím tzv. Klubu zahraničních absolventů českých univerzit a jiných vysokých škol, který byl založen v roce 1992 při Domu zahraničních služeb MŠMT a soustředil se na vydávání bulletinu pro bývalé

stipendisty. Vydávání informačního bulletinu bylo ovšem po dvou číslech pozastaveno a v současné době nejsou na centrální úrovni kontakty s bývalými stipendisty udržovány. Kontaktní adresy na bývalé stipendisty studující v ČR před rokem 1996/7 nejsou k dispozici a kontaktní adresy evidované po roce 1996/7 jsou často neúplné nebo zastaralé. Udržování kontaktů se nevěnují ani samy univerzity, iniciativa je ponechána na jednotlivých vysokoškolských pedagozích, kteří v některých případech kontakty se svými bývalými studenty udržují. Zastupitelské úřady v některých zemích udržují s bývalými stipendisty kontakty, zvláště pokud se sami stipendisté organizují. Tyto aktivity zastupitelských úřadů ale vážným způsobem limituje nedostatek prostředků vyčleněných na tuto spolupráci. Organizaci jakýchkoli odborných seminářů spojených s prezentací českých výrobků činí kromě nedostatku vyčleněných prostředků nerealizovatelnou značná teritoriální roztržitost poskytování českých stipendií. Například v roce 2002 studovali v ČR občané z 92 zemí světa, přičemž z jedné země pocházelo jen výjimečně více než 5 studentů v jednom ročníku. Vezme-li se v úvahu, že těchto 5 studentů navíc studovalo pravděpodobně velice odlišné obory, tak je zjevné, že organizace smysluplného odborného semináře by byla logisticky velice obtížná a že např. cestovné pro účastníky z několika sousedících států by náklady na takovou akci zvýšilo tak, že by její pořádání bylo nerentabilní.

Zahraničně-politický přínos

Vedle přínosu k sociálnímu a ekonomickému rozvoji zemí původu stipendistů a ke zvýšení objemu českých vývozu obsahuje poskytování stipendií i zahraničně-politický aspekt, tj. přínos k rozvoji dobrých vztahů mezi ČR a zemí vysílající stipendisty. Tento přínos může mít přitom několik rovin. Jednak se jedná o přínos k dobrým vztahům k instituci, prostřednictvím které ČR uchazeče o stipendium vybírá (respektive k osobě, která o výběru kandidáta rozhodne), vzhledem k tomu, že ČR této instituci/ osobě dává možnost „odměňovat“ a posilovat tak svůj vliv.

V případě, že stipendista úspěšně dostuduje, vrátí se do své země a zaujme vlivnou pozici ve státní správě, získá ČR v osobě bývalého stipendisty důvěryhodného partnera, zdroj informací a vazbu na instituci, ve které se uplatňuje. I pokud se ale stipendista neuplatní ve vlivné pozici, tak představuje jeho studium v ČR přínos k zahraničně-politickým zájmům ČR. Pobyt stipendisty v ČR je totiž pro něj příležitostí osvojit si základní hodnoty, k nimž se ČR hlásí.

Šířením těchto hodnot ve svém okolí přispívá k dobrým vztahům mezi svou společností a společností českou. Vyvstává otázka, zda se s omezenými disponibilními zdroji zaměřit na vyšší intenzitu vztahů (tj. více stipendií a více viditelnosti) v malém počtu zemí nebo méně intenzivní vztahy s větším počtem států, přičemž ČR se v současné době přiklání k poskytování menšího počtu stipendií ve vysokém počtu zemí.

Poskytování stipendií se může stát i nástrojem demokratizace a podpory lidských práv. V současné době ČR využívá stipendií k podpoře demokratické opozice v Bělorusku, přičemž uplatňuje unikátní mechanismus výběru uchazečů o stipendia, opírající se nikoli o vládní instituce, ale zapojující do selekce zástupce běloruské občanské společnosti.

Bezpečnostní aspekt

Poskytování stipendií občanům z rozvojových zemí má své implikace pro bezpečnost ČR. Na jedné straně představují stipendisté, respektive bývalí stipendisté jistý potenciál pro získávání informací o vývoji v teritoriích, která mohou být v současné době nebo v budoucnosti z bezpečnostního hlediska pro ČR zajímavá.

Vhodný způsob poskytování stipendií může také přispět k budování kapacit státní administrativy, a tak napomáhat posilování struktur, které udržují sociální řád a zároveň mají mezinárodní odpovědnost. Poskytování stipendií by při vhodném výběru kandidátů mohlo přispět k prevenci kolapsu státních struktur a zabránit tak potenciálnímu uvolnění prostoru pro mezinárodní terorismus.

Vedle těchto dvou pozitivních přínosů k bezpečnosti ČR má poskytování stipendií i jeden potenciálně negativní přínos, a to proniknutí osob představujících riziko pro bezpečnost státu na území ČR pod záminkou studia na vysoké škole, respektive transformace stipendisty v bezpečnostní riziko v průběhu jeho studia v ČR. Prevenci vstupu nežádoucích osob na území ČR zajišťuje cizinecká policie. Ponechání iniciativy při výběru uchazečů na orgánech rozvojové země neposkytuje záruku, že budou vybráni kandidáti z hlediska bezpečnosti ČR optimální. Při stanovování stipendijních kvót pro jednotlivé země není bezpečnostní hledisko dominantním.

Kulturně-politický přínos

Poskytování stipendií plní roli v externě orientované kulturní politice, jejímž cílem je šíření české kultury a jazyka v zahraničí. Systém, v němž si stipendisté učí český jazyk po dobu jednoho roku a následně v něm pět nebo více let studují na vysoké škole, vede k tomu, že si osvojí český jazyk tak hluboce, že si schopnost česky komunikovat udrží zpravidla po zbytek života. Šestiletý nebo delší pobyt v české společnosti zaručuje též relativně silné ovlivnění českou kulturou v nejširším slova smyslu.

Přínos k rozvoji českých univerzit jako center mezinárodního vzdělávání

Poskytování stipendií ke studiu na českých vysokých školách zahraničním studentům ze své podstaty přímo přispívá k internacionalizaci českého vysokého školství. Vedle přímého zapojení stipendistů do českého akademického života však může k rozvoji českých univerzit jako center mezinárodního vzdělávání přispět i dalšími způsoby. Může vést k rozšíření poptávky po českém vysokoškolském vzdělání u cizinců, kteří stipendium nedostanou a kteří jsou ochotni si jej sami hradit (samoplátci). Může také přispět k transformaci českého vysokého školství tak, aby bylo pro mezinárodní akademickou výměnu atraktivnější.

Co se vlivu poskytování stipendií na zvýšení poptávky po českém univerzitním vzdělávání ze strany samoplátců týče, lze konstatovat, že poskytování stipendií v minulosti přispělo k dobrému jménu českého vysokého školství v zemích, jejichž občané v Československu/ ČR studovali. Řešitelé výzkumného úkolu disponují informacemi, že v přinejmenším v několika případech přispělo vysoké renomé českého vysokého školství (vedle konkurenceschopných cen) k poptávce i po placeném univerzitním vzdělání ze strany občanů rozvojových zemí (Ghana, Nigérie). Na druhou stranu je ale zapotřebí uvést, že pro samoplátce není studium v českém jazyce atraktivní a stávající stipendijní program, nabízející vysokoškolské vzdělání v češtině, k rozšíření nabídky kursů v anglickém jazyce nepřispívá.

Zahraníční zkušenosti s poskytováním vládních stipendií

Na základě analýzy poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí vybranými státy srovnatelnými s ČR (Belgie, Rakousko, Nizozemí, Irsko) lze uvést následující charakteristiky, které jsou analyzovaným zahraničním systémům poskytování stipendií společné:

- ❖ stipendia jsou poskytována jen ke studiu kursů na magisterské úrovni (maximálně dvouletých) nebo doktorandských programů, přičemž v případě doktorandského studia je dáována přednost tzv. sendvičovým programům, tj. takovým, zapojujícím jak univerzitu v Evropě, tak univerzitu v rozvojové zemi
- ❖ uchazeči o stipendia jsou zpravidla osoby s již alespoň minimální profesionální praxí v organizaci relevantní pro rozvoj země
- ❖ studijní programy jsou zpravidla nabízeny ve světových jazycích
- ❖ do výběru kandidátů jsou intenzivně zapojovány univerzity, zvláště pak vedoucí studijních programů, kam se uchazeči hlásí. Univerzity přitom mají ve výběrovém procesu právo kandidáta zamítnout, pokud nemá ke studiu předpoklady.

Analyzované zahraniční systémy poskytování stipendií studentům z rozvojových zemích se naopak liší v následujících ohledech:

- ❖ do managementu systému poskytování stipendií jsou alternativně zapojovány: ministerstva zahraničních věcí, rozvojové agentury, autonomní vysokoškolské organizace a organizace odpovědné za akademickou mobilitu řízené ministerstvy školství nebo ministerstvy zahraničí
- ❖ do výběrového řízení jsou zastupitelské úřady zapojeny velmi intenzivně (práce s organizacemi, jejichž zaměstnanci se o stipendia ucházejí) nebo méně intenzivně (pouze konzulární úkony)
- ❖ nabídka stipendií je koncentrována na prioritní země rozvojové spolupráce (např. Irsko nebo belgická „přímá“ bilaterální stipendia) nebo je otevřena uchazečům z mnoha rozvojových zemí
- ❖ stipendia jsou nabízena ke studiu kursů speciálně vytvořených pro potřeby studentů z rozvojových zemí (např. Rakousko nebo belgická „nepřímá“ bilaterální stipendia) nebo ke studiu kursů otevřených pro všechny studenty

Využití zahraničních zkušeností pro optimalizaci českého systému poskytování stipendií

Přístupy společně analyzovaným zahraničním systémům poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí (koncentrace na magisterské a doktorandské kursy, podmínka zahájení profesionální kariéry pro uchazeče a intenzivní zapojení univerzit do výběrového procesu) mohou významně přispět k řešení řady identifikovaných problémů českého systému poskytování stipendií (zvláště úspěšnosti studia stipendistů, jejich návratnosti do zemí původu a jejich profesionálního uplatnění relevantního pro ekonomický a sociální rozvoj vysílajících zemí).

Poskytování stipendií pouze ke studiu magisterských a doktorandských studijních programů, a to osobám, které již nastoupily profesionální dráhu ve svých zemích a kterým se zaměstnavatel zaváže garantovat místo, výrazně přispěje především ke zvýšení návratnosti stipendistů do zemí původu a k jejich uplatnění v relevantních pozicích po návratu. Klíčovým aspektem je zde zvláště doba studia, jejíž zkrácení na třetinu (dvouleté kursy namísto šestiletých) do značné míry zneutralizuje riziko přílišného vykořenění osoby stipendisty z jeho prostředí. Skutečnost, že stipendista bude mít garantované místo v konkrétní organizaci ve své zemi a případně též založenou rodinu výrazně posílí jeho motivaci vrátit se do své země. (V případě uchazečů o doktorandské studium se bude jednat o pedagogy a výzkumné pracovníky univerzit nebo výzkumných ústavů). Přejít na dvouleté magisterské kursy nebo doktorandské studijní programy bude mít ovšem dopad na jeden z výrazných rysů stávajícího českého systému poskytování stipendií – výuku v českém jazyce. Nedává totiž smysl, aby stipendisté strávili rok svého života učením se jazyku, ve kterém by studovali dva roky, a poté jej již nejspíše nikdy použít nemuseli. Kursy tedy budou muset být nabízeny ve světovém jazyce, nejspíše anglickém.

Intenzivní zapojení univerzit do procesu selekce stipendistů přispěje ke zvýšení kvality vybraných uchazečů, a tím ke zvýšení úspěšnosti jejich studia, role univerzity (respektive přímo osoby vedoucí konkrétní studijní program) je totiž pro zhodnocení akademického potenciálu kandidáta nenahraditelná. I zavedení tohoto opatření si vyžádá změnu současného českého systému poskytování stipendií. Aby se univerzity mohly zapojovat do výběru kandidátů, musí se tito hlásit od počátku do konkrétního kursu na konkrétní vysoké škole a výběr uchazečů tak nemůže být výběrem uchazečů ke studiu v ČR obecně, ale musí být

spojen s přijímacím řízením do konkrétních studijních programů. Stávající praxe, kdy přijímací řízení do studijních programů probíhá rok poté, co byl stipendista vybrán, tak není udržitelná. Výše navrhované poskytování stipendií ke studiu magisterských a doktorandských kursů ve světovém (anglickém) jazyce by umožnilo, aby se uchazeči od počátku hlásili do konkrétních kursů a aby se tak posouzení kandidátů z akademického hlediska stalo inherentní součástí procesu. Praxe podávání přihlášek do přijímacího řízení na vysokých školách po roce jazykové přípravy by odpadla spolu s potřebou ročního kursu českého jazyka.

Co se intenzity zapojení českých zastupitelských úřadů týče, lze z důvodu snahy o maximalizaci rozvojového přínosu poskytnutí stipendia doporučit intenzivní práci zastupitelského úřadu s celou řadou institucí relevantních pro rozvoj partnerské země (univerzity, výzkumné instituce, jednotlivá ministerstva, provinční a místní správa, nevládní organizace, malé a střední podniky). Cílenou spoluprací zastupitelského úřadu s partnerskými organizacemi bude možné dosáhnout provázanosti mezi stipendijním programem a jinými formami rozvojové spolupráce ČR. Nabídka stipendia pracovníkům vybraným partnerskými organizacemi by cíleně reagovala na organizacemi identifikovaný nedostatek personálu s konkrétní kvalifikací a bylo by tak maximálně relevantní vzhledem k rozvojovým potřebám země (a opět s vysokou pravděpodobností, že se vyslaný pracovník vrátí a získané poznatky využije). Rozhodnutí pro intenzivní zapojení zastupitelských úřadů do poskytování stipendií má ale své implikace pro otázku jejich teritoriální koncentrace. Skutečně intenzivní práce s relevantními institucemi si totiž vyžádá posílení personální kapacity úřadu. To by ale nebylo efektivní, pokud by se nadále poskytovalo několik málo stipendijních míst v sedmdesáti zemích světa. Efektivním řešením by tak bylo koncentrovat poskytování stipendií na omezenou skupinu zemí, nejlépe patřících do skupiny nejméně rozvinutých zemí a v každém případě zahrnující definované prioritní země rozvojové spolupráce ČR. V každé z těchto zemí by byla na zastupitelském úřadě zaměstnána osoba věnující se přinejmenším na poloviční úvazek problematice stipendií respektive sektoru vzdělávání jako takovému. Tato osoba by mohla být i místním specialistou, řízeným pracovníkem zastupitelského úřadu, což by byla levnější varianta, než touto problematikou zaměstnat profesionálního diplomata. Navýšení personálu v několika málo zemích, vybraných pro úzkou spolupráci v oblasti poskytování stipendií, by kompenzovala skutečnost, že v mnoha dalších zemích by agenda stipendií přestala zastupitelské úřady zcela zatěžovat. Upozornit v této souvislosti lze i na skutečnost, že náklady na administrativu poskytování rozvojové pomoci (a tedy i na případné posílení personální kapacity pro administrativu poskytování stipendií) je zcela legitimní hradit z prostředků vyčleněných na rozvojovou pomoc.

Co se otázky administrace systému poskytování stipendií na území ČR týče, racionální volbou bude ponechání administrace systému v rukou Domu zahraničních služeb MŠMT, zvláště pak proto, že v rámci českého systému poskytování rozvojové pomoci je za poskytování stipendií odpovědné MŠMT a Dům zahraničních služeb je jím přímo řízenou výkonnou organizací. Dům zahraničních služeb MŠMT také disponuje mnohaletou zkušeností se systémem poskytování stipendií. Zvažovat ovšem lze také posílení kapacity pro poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí na českých vysokých školách. Toto posílení ale úzce souvisí i s řešením otázky, zda nabízet stipendia na studium všech oborů na různých vysokých školách nebo jen na studium několika málo vybraných kursů specificky vytvořených tak, aby co nejvíce odpovídaly potřebám rozvojových zemí. Koncentrace stipendií na několik málo vybraných magisterských a doktorandských kurzů by umožnila maximálně přiblížit obsah výuky potřebám rozvojových zemí a eliminovat případy studia zcela nerelevantních oborů. Jednat by se mohlo o přibližně 10 magisterských kursů po 15-20 studentech a 10 doktorandských kursů po 5- 10 studentech (optimálně ve spolupráci s univerzitou nebo výzkumnou institucí v rozvojové zemi), které by mohly být zaměřeny na takové obory jako je tropické a subtropické zemědělství, rozvoj venkova, management, elektrotechnika, strojírenství, informatika, rybníkářství nebo lékařské specializace. Koncentrace na několik málo vybraných kurzů by posílila váhu stipendijního programu v rámci vysokých škol kurzy poskytujících. Tyto vybrané univerzity by tak mohly nejen kumulovat zkušenosti z práce se stipendisty a udržovat intenzivní vztahy s partnerskými organizacemi v rozvojových zemích, ale mohly by i zaměstnávat (alespoň na poloviční úvazek) osobu pověřenou agendou stipendistů. Tento sekretář pro stipendisty by byl odpovědný za komunikaci s Domem zahraničních služeb včetně podávání pravidelných zpráv, komunikaci se zastupitelským úřadem ČR při výběru kandidátů, komunikaci s cizineckou policií, zařízení ubytování a pojištění, vyplácení stipendia, udržování kontaktů s bývalými stipendisty a organizaci odborných seminářů pro bývalé studenty v jejich zemích původu.

Navrhovaný nový model poskytování stipendií ke studiu na českých veřejných vysokých školách, který charakterizuje poskytování stipendií ke studiu vybraných dvouletých magisterských kurzů v angličtině a vybraných doktorandských programů v angličtině občanům z vybraných rozvojových zemí, bude mít oproti systému stávajícímu vyšší rozvojový přínos, vyšší proexportní přínos, vyšší přínos k internacionalizaci českých vysokých škol a vyšší přínos k bezpečnosti státu. Jeho zahraničně-politický přínos bude se stávajícím srovnatelný, kulturně-politický přínos pak nižší.

Vhodně zvolené teritoriální priority pro poskytování stipendií zajistí, že stipendia budou poskytována občanům z nejpotřebnějších zemí. Omezení poskytování stipendií na vybrané obory posílí relevanci oborů vzhledem k sociálnímu a ekonomickému rozvoji zemí stipendisty vysílajících. Intenzivní zapojení univerzit a zastupitelských úřadů do výběru uchazečů zvýší kvalitu kandidátů, a tím i úspěšnost jejich studia. Poskytování stipendií na maximálně dvouleté magisterské kursy a doktorandské kursy kombinující pobyt v ČR s výzkumem ve vlastní zemi, a to uchazečům s minimálně dvouletou profesionální drahou a se zaměstnavatelem zaručenou pozicí po návratu ze studia významným způsobem přispěje ke zvýšení návratnosti stipendistů do zemí svého původu, a tím rozhodujícím způsobem posílí rozvojový přínos poskytování stipendií.

Zvýšení úspěšnosti studia stipendistů v důsledku zavedení nového systému výběru uchazečů a zvýšení návratnosti stipendistů v důsledku poskytování stipendií na kratší kurzy osobám s jistou profesionální kariérou a s garantovaným návratem do zaměstnání posílí proexportní přínos poskytování stipendií. K tomu ale přispěje i teritoriální koncentrace spojená s koncentrací na několik málo oborů. Skutečnost, že ve vybraných zemích bude žít celá řada bývalých absolventů stejných kursů, totiž umožní pro ně s přijatelnými náklady organizovat odborné semináře, které je seznámí s nejnovějšími vědeckými poznatky v oboru, ale na nichž též budou moci získat přehled o relevantních českých výrobcích a technologiích a navázat vztahy se zainteresovanými českými podnikateli.

Vytvoření specializovaných kursů v anglickém jazyce, zaměřených na potřeby rozvojových zemí, rozšíří nabídku programů atraktivních pro samoplátce pocházející z rozvojových i z rozvinutých zemí. Posílí také pověst ČR jako země nabízející kvalitní vysokoškolské vzdělání v anglickém jazyce, což zvýší poptávku ze strany samoplátců i po kursech nevytvořených specificky pro stipendisty a jejich potřeby. Vyšší ohodnocení práce pedagogů přednášejících v anglickém jazyce posílí motivaci zvláště mladých pedagogů přidržet se akademické dráhy, což přispěje k posílení kvality českého vysokého školství obecně.

Intenzivní zapojení zastupitelského úřadu do výběru kandidáta posílí přínos poskytování stipendií k bezpečnosti ČR. Zastupitelský úřad bude moci cíleně pracovat s orgány státní správy tak, aby stipendijní program přispěl k posilování kapacit státní administrativy. Tím český stipendijní program přispěje k prevenci oslabování nebo zhroutilí státních struktur, ze kterého by mohl těžit mezinárodní terorismus. Kontinuální práce zastupitelského úřadu s partnerskými organizacemi zaručí, že zastupitelský úřad bude schopen lépe vyhodnotit, zda uchazeč nepředstavuje bezpečnostní riziko pro ČR. K minimalizaci bezpečnostního rizika obsaženého v poskytování stipendií přispěje i vhodný výběr prioritních zemí pro poskytování

stipendií. Do výběru prioritních zemí by proto měly být zapojeny složky ministerstva vnitra, zvláště pak cizinecká policie.

Koncentrace poskytování stipendií na několik málo rozvojových zemí přispěje k posilování dobrých vztahů mezi těmito zeměmi a ČR, na druhou stranu ale již nebude možné využívat stipendií k budování vztahů se zeměmi jinými. Viditelnost ČR v prioritních zemích, zvláště pak v kombinaci s jinými typy rozvojové spolupráce, výrazně vzroste (provázanosti s dalšími rozvojovými programy lze dosáhnout intenzivní prací zastupitelského úřadu s partnerskými organizacemi). Otázku, jestli je celkově pro ČR výhodnější realizovat aktivity s malou viditelností ve velkém počtu zemí nebo aktivity s vyšší viditelností v menším počtu zemí, nelze nejspíše paušálně zodpovědět, pro účely této studie budeme předpokládat, že zahraničně-politický přínos poskytnutí malého počtu stipendií v mnoha zemích je srovnatelný s poskytnutím vyššího počtu stipendií v několika málo zemích. Podobně lze co do přínosu k zahraničně-politickým cílům považovat za srovnatelné i poskytování stipendií prostřednictvím ministerstev školství rozvojových zemí a práci s celou řadou institucí relevantních pro rozvoj země. Jakkoli přispívá využívání ministerstev zahraničí a ministerstev školství ke kultivaci vztahů na centrální úrovni, svoji hodnotu má i budování vztahů na nižších úrovních, s občanskou společností a se soukromým sektorem, a to zvláště v odvětvích, na která se v prioritních zemí bude soustředit rozvojová spolupráce ČR.

Nelze zastírat, že navrhovaný nový způsob poskytování stipendií bude méně efektivní, co se naplňování cílů externí kulturní politiky týče, než systém stávající. Stipendisté, kteří v ČR vystudují kratší magisterské kurzy v angličtině bezpochyby nebudou ovládat český jazyk tak, jak jej ovládají stipendisté po roce intenzivní jazykové přípravy a minimálně pěti letech studia v češtině. Jistou kompenzací za tuto ztrátu by mohlo být prosazení povinnosti pro stipendisty účastnit se výuky českého jazyka po dobu studií (např. v rozsahu 4 hodin týdně), a poté z českého jazyka skládat povinně zkoušku. Vyzdvihnout však lze také skutečnost, že v průběhu svého pobytu v ČR stipendisté absorbují českou kulturu v nejširším slova smyslu. Jako neopodstatněné lze odmítnout obavy, že pokud se stipendisté nenaučí výborně česky, tak si neudrží pozitivní vztah k ČR. Důležitá v tomto ohledu totiž není jen jazyková kompetence nebo délka studií, ale také celkový dojem ze pobytu v ČR (v této souvislosti lze uvést, že stávající výše stipendií pohybující se okolo životního minima k celkově pozitivnímu dojmu ze studií v ČR nepřispívá). Pokud bude celková zkušenost stipendisty s životem v ČR pozitivní, tak si uchová k ČR vztah, i kdyby český jazyk plně neovládal.

Zapotřebí je v této souvislosti upozornit na skutečnost, že z prostředků na rozvojovou spolupráci je dlouhodobě hrazen projekt „Stipendijní místa na vysokých školách v ČR pro

krajany a vysílání českých učitelů ke krajanským komunitám,“ který se opírá o usnesení vlády č. 1306/ 2000. Celkově bylo na tento program vyčleněno téměř 80 mil. Kč (na léta 2001-2005). V rámci tohoto programu jsou nabízeny dvousemestrální nebo čtyřtýdenní kurzy českého jazyka a literatury pro krajany, součástí programu je též vysílání dvanácti českých učitelů ke krajanským komunitám ročně. Jakkoli má tento program zjevně primárně kulturně-politický účel, je hrazen z prostředků na rozvojovou spolupráci.

Co se finančních nákladů týče, přinese omezení poskytování stipendií na dvouleté magisterské a tříleté doktorandské kursy úspory, a to přestože bude výuka nabízena v anglickém jazyce a že doporučujeme, aby byla stipendistům hrazena letenka a zvýšeno stipendium, jak ukazuje tabulka 4:

Tabulka 4: Náklady na studium jednoho studenta bakalářského a magisterského stupně podle stávajícího modelu a magisterského kursu podle navrhovaného nového modelu

položka	stávající systém	nový model
normativ ÚJOP	30 000	0
normativ výuka	$5 * 48\ 000 = 240\ 000$	$2 * 110\ 000^8 = 220\ 000$
stipendium	$6 * 60\ 000 = 360\ 000$	$2 * 90\ 000^9 = 180\ 000$
příspěvek na ubytování	$6 * 23\ 000 = 138\ 000$	$2 * 23\ 000 = 46\ 000$
zdravotní péče		
letenka	0	40 000
celkem	768 000	486 000

Další formy rozvojové spolupráce v sektoru vzdělávání

Poskytování stipendií ke studiu na vysokých školách v zemích stipendia hradících nebývá jedinou formou spolupráce v sektoru vzdělávání a zpravidla na něj dárcovské země nevykládají takový podíl prostředků vyčleněných na rozvojovou spolupráci jako ČR.

Značnou pozornost dárcovské země věnují základnímu vzdělávání, mj. i proto, že dosažení univerzální školní docházky je jedním z tzv. miléniových cílů, k jejichž plnění se mezinárodní

⁸ magisterské kursy pro samoplátce české vysoké školy nabízejí za 3 500 EUR/rok.

⁹ doporučujeme zvýšit stipendium na 7 500 Kč měsíčně

společenství zavázalo. Na tomto místě však je zapotřebí zdůraznit, že spolupráci v sektoru primárního vzdělávání nelze rozumět izolovanou výstavbu jednotlivých základních škol nebo jejich zařizování. V oblasti základního vzdělání se dárcovská komunita soustřeďuje především na spolupráci zahrnující celý sektor. Zdroje pocházející od dárcovských zemí se kombinují s daňovými příjmy vlády a využívají se k realizaci školské politiky, o které vláda země vede kontinuální dialog s dárcovskou komunitou. Výhledově by se ČR do takového schématu mohla zapojit, ovšem vzhledem k disponibilním zdrojům by mohla takovouto spolupráci realizovat pouze ve vybraných prioritních zemích (a nejspíše ani ve všech). V současné době ale základní nastavení systému poskytování rozvojové pomoci účastí ČR na takovéto spolupráci v oblasti základního školství neumožňuje, a to především z důvodu nedostačujících kapacit na zastupitelských úřadech v prioritních zemích.

Další oblastí, kde se dárcovské země v sektoru vzdělávání angažují, je podpora odborného středního školství v rozvojových zemích. Co se ČR týče, lze upozornit na to, že se již ve svých prioritních partnerských zemích budování odborného středního školství začíná účastnit. Vyzdvihnout je možné zvláště budování Centra zemědělského vzdělávání v občanskou válkou zpusťšené angolské provincii Bié.

Ani v oblasti terciárního vzdělávání se rozvojová spolupráce neomezuje na poskytování stipendií ke studiu v zemi hradící stipendia. Dárcovské země hradí i studium občanů z rozvojových zemích na univerzitách v jejich vlasti, v jiných rozvojových zemích nebo v jiných rozvinutých zemích. Zde nelze nezmínit problematiku vázanosti pomoci. Stávající poskytování stipendií ke studiu na českých vysokých školách je případem vázané pomoci, poskytnutí služby (vysokoškolského vzdělání) je totiž podmíněno tím, že dodavatelem služby bude subjekt ze země, která pomoc poskytuje (tj. česká veřejná vysoká škola). Řada dárcovských zemí ovšem pokročila směrem k nevázanosti tohoto typu pomoci, a tak hradí studium občanů z jedné rozvojové země v jiné rozvojové zemi (např. Rakousko hradí studentům z Kapverd studium v Brazílii) nebo dokonce v jiné rozvinuté zemi (např. Švédsko hradí studentovi z Mozambiku studium v Británii, a to z toho důvodu, že kurs byl identifikován jako potřebný z hlediska mozambického rozvoje a že ve Švédsku takový kurs nabízen není).

Již v průběhu 60. let bylo v Československu v rámci reflexe poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí diskutováno vysílání československých vysokoškolských pedagogů na univerzity ve Třetím světě jako alternativa k poskytování stipendií. Řada univerzit v západní Evropě své pedagogy na vysoké školy v rozvojových zemích vysílá (v některých případech se státním příspěvkem, jindy plně z univerzitních prostředků). Hlavním problémem tohoto typu

spolupráce je ale relativně nízká udržitelnost vyplývající z toho, že vyslaný pedagog zůstává na univerzitě v rozvojové zemi jen po omezenou dobu a jeho návrat na mateřskou univerzitu může dlouhodobý efekt této spolupráce zmařit. Posilování kapacit univerzit v rozvojových zemích ze strany dárcovských zemí mívá proto spíše formu posilování kvalifikace akademických pracovníků z rozvojových zemí, což je důvodem, proč je v řadě případů poskytování stipendií na doktorandské studijní programy dominantní formou rozvojové spolupráce v oblasti terciárního vzdělávání.